

ՆՈՐՄԱՅՈՒՄ ԵՎ ԱՆՏԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԴՐՍԵՎՈՐԿՈՂ ՎԱՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ և ԾՆՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱԶԵԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Մանուկյան Ա.Տ.

Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի հատուկ մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնի դասախոս, հոգեբանական գիտությունների թեկնածու

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ զարգացման խանգարում, վաղ մանկական աուտիզմ, վախեր, ախտորոշիչ մեթոդներ, ախտաբանական զարգացում

Հայտնի է, որ երեխաների վախերի հաղթահարման գործընթացի արդյունավետությունը պայմանավորված է նաև դրանց ախտորոշման, բացահայտման համար ընտրված մեթոդիկաներով: Զարգացման խանգարումներ ունեցող երեխաների վախերի բացահայտման գործընթացը հաճախ առավել բարդանում է՝ պայմանավորված հոգեկան զարգացման մի շարք առանձնահատկություններով, այդ թվում՝ ճանաչողական և հուզական ոլորտների առանձնահատկություններով [1,2]: Այս տեսանկյունից մեզ հետաքրքրում էր, թե արդյոք այդ առանձնահատկությունները չէ՞ն խոչընդոտում նորմալ զարգացում ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում կիրառվող վախերի ախտորոշման և հաղթահարման մեթոդները նաև զարգացման խնդիրներ՝ մասնավորապես թեթև աստիճանի մտավոր հետամնացություն ունեցող և աուտիզմ ունեցող երեխաների հետ իրականացվող աշխատանքներում արդյունավետորեն կիրառելուն:

Մեզ հետաքրքրում էր նաև, թե

մտավոր հետամնացություն և աուտիզմ ունեցող երեխաների ծնողները որքանով են իրազեկված նրանց հուզական ոլորտի առանձնահատկությունների, մասնավորապես՝ վախերի առանձնահատկությունների վերաբերյալ, և սովորաբար ինչպիսի աջակցություն են դրսևորում երեխայի նկատմամբ՝ դրանց հաղթահարման նպատակով:

Մեր կողմից իրականացվել է սոցիալ-հոգեբանական հարցախույզ, որի միջոցով պարզել ենք երեխաների հետ աշխատող մասնագետների և ծնողների իրազեկվածությունը վախերի՝ նորմալ և ախտաբանական զարգացման դեպքում դրանց դրսևորման առանձնահատկությունների, ախտորոշման և հաղթահարման նպատակով իրականացվող աշխատանքների վերաբերյալ:

Հարցմանը մասնակցել են 180 ծնողներ (85,7%), 30 (14,3%)՝ երեխաների հետ աշխատող հոգեբաններ, ընդամենը՝ 210 հետազոտվողներ: Հետազոտությունն իրականացվել է մեր կողմից մշակված հարցաթերթիկների միջոցով:

Հարցումներին մասնակցած ծնողները և մասնագետները 26-40 տարեկան էին, ունեին բարձրագույն կամ միջնակարգ մասնագիտական կրթություն: Այսինքն, հետազոտվողների մեծամասնու-

թյունը երիտասարդ և կրթված անձինք են, ինչը ենթադրում է, որ ստացված պատասխանները կլինեն գիտակցված և լիարժեք, կարտահայտեն տվյալ հիմնահարցի նկատմամբ ժամանակակից վերաբերմունքը:

Հետազոտության մեջ ընդգրկված ծնողների 66,7%-ն իրենց ընտանիքներում ունեին զարգացման տարբեր խանգարումներ ունեցող նախադպրոցական տարիքի երեխաներ, իսկ մասնագետների 75%-ն աշխատանքի ընթացքում հանդիպել էին զարգացման տարբեր խանգարումներ, այդ թվում՝ մտավոր հետամնացություն և աուտիզմ ունեցող երեխաների: Այս տվյալները ցույց են տալիս, որ հարցախույզի մասնակիցների մեծամասնությունն առնչվում է նման երեխաների հետ և պետք է, որ քաջատեղյակ ու հետաքրքրված լինի նրանց հետ կապված հիմնախնդիրներով:

Անհրաժեշտ է նշել, որ հարցմանը մասնակցած հոգեբանների 77,5%-ը աշխատանքներ էին իրականացնում հուզական ոլորտի խնդիրներ, այդ թվում և վախեր ունեցող երեխաների հետ. ենթադրվում է, որ նրանք ևս պետք է ծանոթ լինեն վախերի ախտորոշման և հաղթահարման միջոցներին ու հոգեբանական մեթոդներին:

Ուսումնասիրվող հիմնախնդրի հետ կապված՝ մեզ հետաքրքրում էին մի շարք հարցեր, որոնք անմիջական կապ ունեն վախերի հաղթահարման գործընթացի հետ: Մասնավորապես, մեզ հետաքրքրում էր, թե ըստ հարցման մասնակիցների՝ հիմնականում ինչպիսի վախեր են բնորոշ մտավոր հետամնացություն և աուտիզմ

ուներող երեխաներին, ինչպես և ինչ իրավիճակներում են դրանք դրսևորվում, ինչ մասնագետներ են սովորաբար աշխատում վախերի ախտորոշման և հաղթահարման ուղղությամբ, ինչ մեթոդներ են կիրառվում այդ նպատակով, ինչպիսին է այդ աշխատանքների արդյունավետությունը:

Հետազոտության արդյունքների համաձայն՝ ևորմալ զարգացում ունեցող երեխաների ծնողներին 68,3%-ը նախադպրոցական տարիքի իրենց երեխաների վախերի շարքին դասել էին այնպիսիք, ինչպիսիք են մթության վախը, ծնողներին կորցնելու վախը, փակ տարածության վախը, վախը արյունից, բժիշկներից, ներարկման վախը, վախը կենդանիներից, բնական աղետներից, բնության երևույթներից:

Մտավոր հետամնացություն ունեցող երեխաների ծնողների 35 %-ի կարծիքով իրենց երեխաներն առհասարակ որևէ բանից չեն վախենում: Կարծում ենք, որ այս հանգամանքը կարող է պայմանավորված լինել մտավոր հետամնացության դեպքում դիտարկվող հուզական էքսպրեսիայի ցածր մակարդակով, ինչը հաճախ լուրջ դժվարություններ է ստեղծում շրջապատողների կողմից մտավոր հետամնացություն ունեցող երեխաների իրական հույզերի ընկալման, ճանաչման և հասկացման հարցերում:

Հարցմանը մասնակից ինչպես մտավոր հետամնացություն, այնպես էլ աուտիզմ ունեցող երեխաների ծնողների 53,3%-ը դժվարացել էր պատասխանել, թե արդյո՞ք նշված խնդիրներ ունեցող երեխաների վախերի դրսևորումներն ու-

նեն որոշակի առանձնահատկություններ:

Մտավոր հետամնացություն ունեցող երեխաներին բնորոշ վախերի շարքում որոշակի վախեր առանձնացրել էր հարցման մասնակց ծնողների 43,3%-ը: Վերջիններիս կողմից նշվել էին այնպիսի վախեր, ինչպիսիք են վախը ներարկումներից, ցավից, արյունից, բժիշկներից, վախը անսպասելի ձայներից, ծնողներին կորցնելուց, վախը բնության այս կամ այն երևույթից, տարբեր կենդանիներից:

Մեր հետազոտությունը վկայում է, աուտիզմ ունեցող երեխաների ծնողների 10%-ը կարծում է, որ իրենց երեխաները ոչ միայն «որևէ բանից չեն վախենում», այլև առհասարակ չեն նկատում և չեն ճանաչում իրական վտանգը: Աուտիզմ ունեցող երեխաներին բնորոշ վախերի շարքում ծնողների 56,7%-ն առանձնացրել էր այնպիսի վախեր, ինչպիսիք են վախը որոշակի գույն կամ ձև ունեցող առարկաներից, որոշակի որակի նյութերից, պատամուտներից, անծանոթ մարդկանցից, բարձր ձայներից, բժիշկներից, ծնողներին կորցնելուց, վախը բնության այս կամ այն երևույթից, տարբեր կենդանիներից, փակ տարածությունից, բարձրությունից: Հարցմանը մասնակից ծնողների 30% -ը դժվարացել էր առանձնացնել որոշակի կոնկրետ վախեր:

Աղյուսակ 3-ում ներկայացված են հարցման մասնակից ծնողների պատասխաններն այն հարցերին, որոնք վերաբերում են վախի դրսևորման ձևերին, վախ ծնող իրավիճակներին և այդ իրավիճակների ու վախի օբյեկտների նկատմամբ երեխաների արձագանքին: Աղյուսակում ներկայացված են նորմալ

զարգացում ունեցող (Ա), թեթև աստիճանի մտավոր հետամնացություն ունեցող (Բ) և աուտիզմ ունեցող երեխաների ծնողների (Գ) պատասխանների ցուցանիշները:

Հարցման արդյունքների վերլուծությունը թույլ է տալիս փաստել, որ մտավոր հետամնացություն ունեցող երեխաների ծնողները հաճախ դժվարանում են իրական պատկերացում կազմել երեխայի վախերի ու դրանց դրսևորման առանձնահատկությունների վերաբերյալ, ինչն էլ իր հերթին կարող է խոչընդոտել դրանց հաղթահարմանը:

Ինչ վերաբերում է աուտիզմ ունեցող երեխաներին, ապա նրանց վախերը կարող են դրսևորվել անգամ հարաբերականորեն չեզոք իրավիճակներում, և վախի առաջացման պատճառներն այս դեպքում հաճախ կարող են ընդհանրապես անհասկանալի և անհայտ մնալ շրջապատողների համար:

Մասնագետների 57,5%-ի կողմից մտավոր հետամնացություն ունեցող երեխաներին բնորոշ վախերի շարքում առանձնացվել էին այնպիսի վախեր, ինչպիսիք են վախը մթությունից, կենդանիներից, ջրից, բարձրությունից, անսպասելի ձայներից, նոր միջավայրից, անծանոթ մարդկանցից: Ինչ վերաբերում է աուտիզմ ունեցող երեխաների վախերին, ապա մասնագետների 52,5%-ը նշել էին վախը անծանոթ մարդկանցից, բարձր ձայներից, կենդանիներից, փակ տարածությունից, բաց տարածությունից: Այս տվյալները ևս վկայում են այն մասին, որ ախտաբանական այս խմբերում վախերը տարբերվում են իրենց թեմատիկայով:

Աղյուսակ 3. Հետազոտությանը մասնակից ծնողների հարցման ար-
դյունքները

Ծնողների խումբը	Ե՞րբ են դրսևորվում նշված վախերը				Ինչպե՞ս են արտահայտվում երեխաների վախերը				Ինչպե՞ս է երեխան արձագանքում վախի օբյեկտին													
	միայն այն դեպքերում, երբ անկա է վախ		նաև այն դեպքերում, երբ վախ առաջացնո ղ գործոնն անկա չէ		շարժումնե րում արտահայ տվող		Երեխան անընդհատ խոսում է այդ մասին		Երեխան ունենում է մղձավանջ ներ		Այլ		երեխան հրաժարվում է այս կամ այն երևույթի հետ որոշակի		երեխան չի հրաժարվում այս կամ այն կամ երևույթի հետ		Նշել են կրկնրեստ իրավիճակն եր		դժվարացել են պատասխ անել			
	բաց.	%	բաց.	%	բաց.	%	բաց.	%	բաց.	%	բաց.	%	բաց.	%	բաց.	%	բաց.	%	բաց.	%		
Ա	34	56.7	11	18.3	15	25	22	36.7	23	38.3	9	15	6	10	36	60	0	0	12	20	12	20
Բ	33	55	22	36.7	5	8.3	0	0	12	20	25	41.7	23	38.3	13	21.7	35	58.3	5	8.3	7	11.7
Գ	26	43.3	28	46.7	6	10	27	45	24	40	5	8.3	4	6.7	38	63.3	1	1.7	13	21.7	8	13.3

Վախերի բացահայտման նպատակով մասնագետների 53,3%-ը կիրառում էր «Վախը տնակներում» և «Նկարի վախը» մեթոդիկաները, 33,3%-ը՝ «Անավարտ նախադասություններ», «Նկարի տուն, ծառ, մարդ» մեթոդիկաները, իսկ 13,3%-ն առանձնացրել էր «Թեմատիկ ապերգեպցիոն թեստը»:

Նույն մեթոդները մտավոր հետամնացություն ունեցող երեխաների հետ կիրառում էր մասնագետների 60%-ը: Մասնագետների միայն 53,3%-ն էր նշել, որ կիրառում է նույն մեթոդները նաև աուտիզմ ունեցող երեխաների հետ, մինչդեռ այս խմբի հետ այդ մեթոդների կիրառման արդյունավետությունը գնահատելիս, հարցման մասնակից հոգեբանների 66,7%-ը դրանց վերագրել էր ցածր արդյունավետություն, և միայն 26,7%-ն էր նշել, որ նորմալ զարգացում ունեցող երեխաների վախերի բացահայտման նպատակով կիրառվող մեթոդները համանման կերպով կիրառելի են նաև աուտիզմ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում:

Աղյուսակ 3-ում երևում է, որ հարցմանը մասնակիցների միայն

6,6%-ն էր նորմալ զարգացող երեխաների հետ կիրառվող մեթոդներն ընդհանրապես ոչ կիրառելի համարել աուտիզմ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում: Ինչ վերաբերում է առանձնացված մեթոդների կիրառելիությանը մտավոր հետամնացություն ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում, ապա դրանց արդյունավետությունը ցածր էր գնահատվել հարցմանը մասնակից հոգեբանների 56,7%-ը, 33,3%-ը գտնում էին, որ թեստերը համանման կերպով կիրառելի են նաև այս երեխաների հետ աշխատելիս: Հարցմանը մասնակիցների միայն 6,7%-ն էր ընտրել ամենալին կիրառելի չեն տարբերակը, 3,3%-ը դժվարացել էր պատասխանել հարցին:

Գրեթե նմանատիպ պատկեր էր նաև վախերի հաղթահարմանն ուղղված մեթոդիկաների կիրառման վերաբերյալ հարցերի պատասխաններում:

Հարցված մասնագետների 40%-ից ավելին, ինչպես մտավոր հետամնացության, այնպես էլ աուտիզմի առկայության դեպքում վախերի ախտորոշման հարցում կարևորում էին երեխայի վարքի դիտարկումը, գրույցը ծնողների

հետ: Հետաքրքրական է, որ մասնագետների կողմից ևս շեշտադրվում է նորմալ զարգացում ունեցող երեխաների հետ իրականացվող աշխատանքներում կիրառվող վախերի ախտորոշման և հաղթահարման նպատակով կիրառվող մեթոդների ցածր արդյունավետությունը, այնուամենայնիվ, գործնական աշխատանքներում դրանք այլ՝ առավել հարմարեցված մեթոդներով փոխարինելու հնարավորություն նրանք չունեն:

Այսպիսով, իրականացված հարցումը հնարավորություն տվեց մեզ ոչ միայն հետազոտելու երեխաների հետ աշխատող հոգեբանների և ծնողների իրազեկվածությունը նորմալում և պաթոլոգիայում դրսևորվող վախերի առանձնահատկությունների վերաբերյալ, այլև հաշվի առնել այդ հարցման արդյունքների վերլուծությունը՝ մեր կողմից իրականացվող հետազոտական աշխատանքի բուն նպա-

տակն իրագործելիս:

Այսպիսով, որ նորմալ զարգացում ունեցող երեխաների վախերի հաղթահարման նպատակով կիրառվող մեթոդները հաճախ ոչ միայն արդյունավետ չեն զարգացման խանգարումներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում, այլև մի շարք դեպքերում ամենևին կիրառելի չեն: Ինչպես ցույց տվեց մեր հետազոտությունը, երեխաների հետ աշխատող մասնագետներն այս խնդրի հետ կապված լուրջ դժվարություններ են ունենում, քանզի նորմալ զարգացում ունեցող երեխաների վախերի ախտորոշիչ և հաղթահարման մեթոդներում հաշվի չեն առնվում զարգացման խանգարումներ ունեցող երեխաների ճանաչողական և հուզական ոլորտների, նրանց ինքնաընկալման, արտաքին աշխարհի հետ փոխհարաբերությունների յուրահատկությունները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Александровский Ю.А. Пограничные психические расстройства. - М, Медицина, 1993.с. 60-83.
2. Захаров А.И. Дневные и ночные страхи у детей.— СПб.: Речь, 2005.-448с
3. Лебединская К.Л. Психология аномального развития ребенка. Терапия раннего детского аутизма. Изд.-во Московского университета:Высшая школа, 2002г.

РЕЗЮМЕ

АНАЛИЗ УРОВНЯ ИНФОРМИРОВАННОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ И РОДИТЕЛЕЙ О СТРАХАХ У ДЕТЕЙ В НОРМЕ И ПАТОЛОГИИ

Манукян А.

преподаватель кафедры специальной педагогики и психологии Армянского государственного педагогического университета имени Хачатура Абовяна, кандидат психологических наук

В статье представлены результаты исследования осведомленности специалистов и родителей о страхах у детей дошкольного возраста в норме и патологии.

SUMMARY

THE ANALYSIS OF THE LEVEL OF AWARENESS OF THE SPECIALISTS AND PARENTS ABOUT FEARES IN NORM AND PATHOLOGY

Manukyan A.

Lecturer Chair of Special Education and Psychology Armenian State Pedagogical University after Khachatur Abovyan, Candidate of Psychological Sciences

The article provides the outcomes of research about the awareness of specialists and parents about the fear of preschool children both with normal and pathological development.